

Darba grupa Tiesu efektivitātes stiprināšanai

PAR TIESNEŠA PALĪGA INSTITŪTA TĀLĀKO ATTĪSTĪBU

1. Saskaņā ar Darba grupas Tiesu efektivitātes stiprināšanai Rīcības plānu (apstiprināts Tieslietu padomes sēdē 22.10.2021.) viens no prioritārajiem rīcības virzieniem ir “OPTIMĀLS UN EFEKTĪVS TIESU SISTĒMAS PERSONĀLA MODELIS”. Šā rīcības virziena ietvarā ir paredzētas vairākas izpētes jomas:
 - 2.3.1. *Apkopot un analizēt pastāvošo situāciju tiesas atbalsta personāla jomā (kvantitatīvi un kvalitatīvi);*
 - 2.3.2. *Apkopot informāciju par tiesu sistēmas vajadzībām attiecībā uz tiesas atbalsta personālu (kvalifikācija, apjoms), lai atslogotu un efektīvizētu tiesneša laika resursus.*
2. Izpildot Rīcības plānā noteikto, Darba grupa ir analizējusi tiesu sistēmas personāla nodrošinājumu tiesneša atbalsta kvalitatīvai īstenošanai. Darba grupa informē Tieslietu padomi par 2022.gadā pastāvošajām tendencēm tiesas personāla jomā², īpaši pievēršoties **tiesneša palīga** amatam, kā arī sniedz savus priekšlikumus tiesneša palīga institūta stiprināšanai nākotnē.
3. Valsts līmeņa diskusijas un priekšlikumi reformēt un attīstīt tiesneša palīga institūtu tikuši izstrādāti jau 20 gadu garumā. Problemātika tikusi vairākkārt apskatīta arī juristu diskusijās un publikācijās, tomēr ievērojams progress faktiski nav novērojams (skat.pielikumā).

PROFESIJAS STANDARTS UN AMATA APRAKSTS

4. Likumā “Par tiesu varu” kopš 1998. gada nav noteiktas prasības attiecībā uz tiesneša palīga kvalifikāciju. Likumā tiesas darbinieku regulējums ir vispārīgs. No likuma teksta var rasties priekšstats, ka faktiski primārie darba uzdevumi tiesneša palīga amatā ir saistīti ar administratīvu un tehnisku darbu (skat. pielikumā).
5. 2018.gadā Valsts kontroles ziņojumā salīdzinājumam norādīts, ka Igaunijā Tiesu iekārtas likumā tiesneša palīga institūtam veltīta atsevišķa nodaļa. Veikti arī starptautisko organizāciju tiesneša palīga institūta salīdzinošie pētījumi, kas iezīmē trīs galvenos tiesneša modeļus (skat. pielikumā). Latvijā tuvāko piecu gadu laikā nav aktualizējama reforma par tiesneša palīga amata statusa maiņu uz valsts amatpersonas amatu.
6. Latvijā juridiskās profesijas ietvarā ir izstrādāti divi profesiju standarti: jurista profesijas standarts un jurista palīga profesijas standarts, kas pašreiz ir attiecināms uz tiesneša palīga amatu. Tiesneša palīga amatā saskaņā ar normatīvo regulējumu nav obligāti nepieciešama augstākā juridiskā izglītība.
7. Vienlaikus uzsverams, ka jurista (nevis jurista palīga) kvalifikācija ir izvirzīta kā obligāta prasība citu tiesu sistēmai piederīgo juridisko profesiju palīgu darbiem: zvērināta advokāta palīgam un zvērināta notāra palīgam. Tas skaidrojams ar pilnvaru atšķirībām: notāra palīgs var aizvietot

¹ Sagatavotājs: Darba grupa Tiesu efektivitātes stiprināšanai. Tieslietu padomes sekretariāts, D.Šulmane, 09.01.2023.

² Darba grupas izpētes ietvaros tiek iekļautas rajona (pilsētas) tiesas un apgabaltiesas

notāru (veikt notāra amata pienākumus patstāvīgi), savukārt advokāta palīgs var vest advokāta lietas ar vai bez pārpilnvarojuma. Tiesneša palīgs veic tiesneša atbalsta funkciju.

8. Latvijas izglītības iestādēs, piedāvājot iegūt jurista palīga kvalifikāciju koledžas līmenī (bakalaura grāds), programmas aprakstā tiek norādīts, ka absolventi varēs strādāt kā tiesneša palīgi (piemērus skat. pielikumā). Ņemot vērā ievērojamās atšķirības starp tiesu sistēmai nepieciešamo kvalifikācijas līmeni tiesneša palīga un, piemēram, tiesas sēžu sekretāra amata pienākumu izpildei, atzīstams, ka koledžā iegūtās izglītības līmenis nav pietiekams pilnvērtīgam darbam tiesneša palīga amatā. Ir veicama dažādu amatu tiesu sistēmā izpildei nepieciešamās izglītības līmeņa korekcija un diferenciacija.
9. Ja salīdzina Tiesu administrācijas (TA) izstrādātā tiesneša palīga amata aprakstā norādītās nepieciešamās kompetences, tad tās ir pat zemākas nekā jurista palīga standartā (2009.gads)³ minētās, nemaz nerunājot par jurista profesijas standartā (2020.gads) norādīto.
10. Pašreiz Tiesu administrācijas (TA) izstrādātā tiesneša palīga amata aprakstā dominē tehniska rakstura pienākumi (skat. pielikumā).
11. Lai gan likumā tiesneša palīga amatam nav noteikta prasība pēc augstākās izglītības tiesību zinātnē, faktiski Tiesu administrācijas amata aprakstos tāda prasība ir noteikta. Tas tomēr negarantē to, ka 2022. gadā visi Latvijas tiesās strādājošie tiesneša palīgi ir ieguvuši augstāko izglītību tiesību zinātnē – jurista kvalifikāciju.
12. 2022. gadā no Tiesu administrācijas ir saņemta informācija par pašreizējo situāciju tiesu darbinieku jomā rajona (pilsētas) tiesās un apgabaltiesās.⁴ No apkopojumiem secināms, ka 471 tiesnešu palīgam rajona (pilsētas) tiesās un apgabaltiesās ir augstākā izglītība,⁵ bet 88 tiesnešu palīgiem – vidējā izglītība.
13. Darba grupa 2022. gada februārī veica tiesnešu aptauju par dažādiem ar tiesu darbu saistītiem jautājumiem. Atsevišķs jautājumu bloks tika veltīts tiesneša palīga institūtam (aptaujas rezultātus skat. pielikumā).
14. Darba grupa 2022. gada novembrī/decembrī veica tiesneša palīgu aptauju par dažādiem ar tiesu darbu saistītiem jautājumiem (aptaujas rezultātus skat. pielikumā).

PASTĀVOŠĀ TIESNEŠA PALĪGA MODEĻA NEPILNĪBAS

15. Tiesneša palīgs rajona (pilsētas) tiesās un apgabaltiesās ir nesamērīgi apjomīgi noslogots ar tehniskā darba pienākumiem, kas liedz pēc būtības sasniegt definēto amata mērķi “Sniegt profesionālu palīdzību tiesnesim tiesas darba kvalitātes un lietas izskatīšanas saprātīgu termiņu nodrošināšanai”. Informācijas ievadīšana TIS un e-lietas ietvarā ir neērta lietotājam, kā arī anonimizācijas pienākuma veikšana sistēmā nenodrošina nepieciešamo laika ietaupījumu.
16. Nepastāvot normatīvi regulētām tiesneša palīga kvalifikācijas prasībām, kā arī vienotam kritērijam attiecībā uz tiesneša palīga amata pienākumiem, nav iespējams mērķtiecīgs darbs pie tiesu personāla kvalitatīvas izaugsmes.

³ Jurista palīga profesionālās darbības pamatuzdevumi ir sniegt praktisku palīdzību juristam, zvērinātam notāram, zvērinātam advokātam, tiesnesim un citiem juridisko profesiju pārstāvjiem, kā arī veikt citus darbus atbilstoši amata aprakstam, palīdzēt juristam sagatavot juridiska rakstura dokumentus un ziņojumus, konsultēt juridiskos jautājumus, pārbaudīt dokumentu atbilstību spēkā esošajām tiesībām.

⁴ Tiesu administrācija 2022. gada janvārī sniedza apkopojumu par tiesas darbinieku skaitu, noteikto mēnešalgu, izglītību un darba stāžu. 2022.gada decembrī no Tiesu administrācijas tika saņemts Starpziņojums par pastāvošo situāciju tiesas atbalsta personāla jomā (kvantitatīvi un kvalitatīvi) – skat. pielikumā.

⁵ “Augstākā izglītība” ne tikai tiesību zinātnē.

17. Ir sistēmiski neatbilstoša situācija, kurā tiesu varas augstāko amatpersonu – tiesnešu – palīgiem normatīvi netiek noteiktas ne izglītības prasības, ne zināšanu pārbaudes. Šāds modelis tiesneša palīga un tiesu varas autoritāti kopumā nestiprina.
18. Tiesneša palīga amatam atbilstošais profesijas standarts ierindo šā amata ieņēmējus ne starp augstāk apmaksātajām darbinieku kategorijām. Profesionālās kvalifikācijas prasība jaunajiem darbiniekiem – augstākā izglītība tiesību zinātnēs – nerisina jautājumu ar jau esošajiem darbiniekiem – tiesneša palīgiem, kuriem nav atbilstošas izglītības.
19. Saskaņā ar Ministru kabineta 26.04.2022. noteikumiem Nr. 262 “Valsts un pašvaldību institūciju amatu katalogs, amatu klasifikācijas un amatu apraksta izstrādāšanas kārtība”, konstatējams, ka tiesu darbinieku amata līmeņi atšķiras no prokuratūras darbinieku amata līmeņiem. Ministru kabineta noteikumos paredzētais tiesu darbinieku (tiesneša palīgu) amata saturs nedod pamatu paaugstināt mēnešalgu grupas (skatīt pielikumā).
20. Ikgadējās darbinieku novērtēšanas modelis nestimulē tāda tiesneša palīga institūta stiprināšanu, kas būtu balstīts uz juridisko kompetenču attīstību tiesu sistēmā. Pozitīvs novērtējums var tikt tiek piešķirts arī tiesneša palīgam, kurš ilgstoši strādā savā amatā un nodrošina, galvenokārt, tehnisko un administratīvo darbu.

CITI TIESU SISTĒMAS DARBINIEKI – TIESAS SĒŽU SEKRETĀRI, TIESAS SEKRETĀRI, TIESAS KONSULTANTI

21. Tiesneša palīga/ tiesas sekretāra/ tiesas sēžu sekretāra amata apraksta tehniskā daļa nepamatoti plaši pārklājas. Vienlaikus plašais formulējums, piemēram, “veikt citus amata aprakstā neminētus, bet ar amata kompetenci saistītus darba uzdevumus” vēsturiski veicinājis atšķirīgu praksi dažādās Latvijas tiesās. Faktiskais darba laika piepildījuma saturs lielā mērā atstāts tiesas priekšsēdētāju ziņā, neveicinot centralizētu, kompleksu pieeju katra amata funkciju vienādošanai un tiesas darba apjoma izlīdzināšanai un efektīvizēšanai.
22. Ir veicama arī citu tiesas darbinieku (tiesas sēžu sekretāri, tiesas konsultanti) amata aprakstu revīzija, kā arī analīze, cik un kādā apjomā līdzšinējais tiesu darbinieku skaita proporcijas sadalījums atbilst mūsdienu tehnoloģijas attīstībai (ir automatizēti procesi) un būtiskam klātienē tiesas sēžu skaita samazinājumam. Nepieciešamības gadījumā esošajiem tiesas sēžu sekretāriem uzdodams veikt tehniskos pienākumus, kurus līdz šim vēsturiski veicis tiesneša palīgs vai pat tiesnesis.
23. Nav iespējams kvalitatīvi valstiskā līmenī kontrolēt tiesas darbinieku darba apjomu, kā arī plānot personālrесursus, jo starp tiesām nepastāv vienota prakse. Tiesas darbinieku amata pienākumu pārklāšanās un nesistemātiskums neļauj prognozēt un adekvāti aprēķināt nepieciešamās slodzes darba apjoma paveikšanai.
24. Tiesu darbiniekiem, kuri strādā tiesu sistēmā ilgstoši (piemēram, 10 gadus un ilgāk), nav fleksibli pielāgots un attīstīts jaunu pienākumu apjoms gadījumos, kad IT attīstības rezultātā mainījies darba saturs. Nav notikusi vispusīga tiesas darbinieku laika resursu un kvalitātes analīze kopš 2013.gada, kad Tiesu administrācija veica analīzi⁶ “Par tiesvedības procesu pašizmaksu izvērtēšanu un optimizāciju”.
25. Pamatojoties uz 2014. gada 30. oktobra grozījumiem Zemesgrāmatu likumā, tika palielināts zemesgrāmatu nodaļas tiesneša palīgu pilnvaru apjoms: Rajona (pilsētas) tiesas priekšsēdētājs

⁶ Aktivitāte “Tiesu izmaksu pārvaldības uzlabošana” ar noteikto sasniedzamo mērķi: izstrādātas un ieviestas tiesas sēžu izmaksu kontroles un izmaksu samazināšanas procedūras. Kopējā līguma summa bija 224 216 euro. Avots: Valsts kontroles ziņojums “Vai tiesu iekārtas attīstības pasākumi ir veicinājuši tiesu darbības efektivitāti?”, 105. – 106.lpp.

var pilnvarot tiesneša palīgu veikt 41. panta otrajā daļā noteikto datu aktualizēšanu zemesgrāmatas nodalījumā.

26. Veicot zemesgrāmatu tiesnešu integrāciju, nav centralizēti veikta tiesas darbinieku personāla reforma un kompetenču pārdale atbilstoši tiesas sistēmas vajadzībām. Nav izvērtēta tiesas konsultanta zemesgrāmatu lietās amata tālākā vieta un loma tiesu darbā un atbalsta sniegšanā tiesnešiem, kā arī ir saglabāts atsevišķs amata apraksts tiesneša palīgam, kas veic darbu zemesgrāmatu specializācijā.

DARBA GRUPAS VIEDOKLIS UN PRIEKŠLIKUMI TIESLIETU PADOMEI

27. Ir jāveic kardināla darba organizācijas maiņa tiesās, lai tiesneša palīga amata pienākumos ietilptu dominējoši (aptuveni 80%) saturiskie, juridiskie pienākumi (lietu sagatavošana, judikatūras izpēte u.c.).
28. Vienlaikus ar tiesneša palīga amata prasību korekciju veicama tiesas sēžu sekretāra u.c. tiesas darbinieku amata pienākumu pārdefinēšana un nodalīšana no tiesneša palīga pienākumiem. Tiesneša palīga pienākumu apjomā nav iekļaujama, piemēram, tiesas sēžu sekretāra aizvietošana. Tas veicinātu kompetenču attīstību tiesu sistēmā, radot pamatu veikt nepieciešamos grozījumus normatīvajā regulējumā attiecībā uz tiesu darbinieku atalgojumu.
29. Ir kompleksi izvērtējamas visu tiesas darbinieku pašreizējās funkcijas, izstrādājot konkrētu priekšlikumu, kā novērst pārklāšanos dažādu tiesu darbinieku amata aprakstos (tiesneša palīgs, tiesas sekretārs, tiesas sēžu sekretārs, konsultants, konsultants zemesgrāmatu lietās), pamatojoties uz detalizētu apkopojumu par faktiskajiem efektivitātes/ laika resursu ieguvumiem daudzskaitlīgo IT tehnoloģiju attīstības projektu ieviešanas gaitā.
30. Ir atbalstāms Tiesu administrācijas starpziņojumā (skat.pielikumā) minētais veicamo aktivitāšu plāns 2023.gadam tiesas atbalsta personāla jomā:
 - pārskatīt darbinieku amata aprakstus;
 - izvērtēt darba pienākumu veikšanas iespējas tiesu prakses apkopošanā un IKT atbalsta jomā;
 - pārskatīt tiesu darbinieku novērtēšanas kārtību;
 - radīt individuālā atalgojuma noteikšanas kārtību.
31. Tiesu administrācijas starpziņojumā piedāvātajā aktivitāšu plānā minēto uzdevumu konkrēti izpildes termiņi ir saskaņojami ar Darba grupu 15 darba dienu laikā pēc šā Ziņojuma izskatīšanas Tieslietu padomē.
32. Ir izveidojama centralizēta tiesneša palīga/citu tiesas darbinieku amata kandidātu atlases kārtība (modelis/standarts), liekot uzsvāru uz juridiskajām zināšanām un personīgo motivāciju. Darbinieku atlase pilnībā nododama Tiesu administrācijas pienākumos, tiesu vadību iesaistot tikai nepieciešamības gadījumā.
33. Ir izstrādājami kritēriji par tiesām objektīvi nepieciešamo atbalsta personāla sastāvu. Ir attīstāma centralizēta/konsolidēta tiesas atbalsta personāla korpusa izveide Tiesu administrācijā (zinātniskie konsultanti/ padomnieki, sabiedrisko attiecību speciālisti, lingvisti u.c.), kas apkalpo visas tiesas pēc nepieciešamības. Tas veicinātu vienotu pieeju Latvijas tiesu darbinieku skaita un darba efektivizēšanā, izvairoties no tiesas cilvēkresursu un finanšu resursu sadrumstalotības/dublēšanās dažādās tiesās.⁷
34. Ieviešams tiesneša palīgu (un citu tiesas darbinieku) apmācības kurss pirms darba uzsākšanas profesionālas, vienveidīgas apmācību programmas ietvarā (piemēram, Tieslietu akadēmija)

⁷ Darba grupas ieskatā lielu tiesas priekšsēdētāju biroju izveide (plašs atbalsta personāls) nav labākais risinājums tiesu budžeta līdzekļu efektīvai izmantošanai.

vai jauno tiesneša palīgu rokasgrāmatas/ vadlīniju izstrāde. Vienlaikus attīstāms dialogs ar augstākās izglītības iestādēm attiecībā uz tiesas darbinieku amatam nepieciešamo kvalifikāciju un kompetencēm.

35. Darba grupa ierosina Tieslietu padomei atbalstīt **tiesneša palīga institūta tālākas attīstības virzienu**, izvirzot augstāko juridisko izglītību kā obligātu prasību tiesneša palīga amatam, vienlaikus fokusējoties uz darbinieka kompetencēm.

TIESNEŠA PALĪGS AR PABEIGTU AUGSTĀKO IZGLĪTĪBU

Piezīme: minētā virziena ieviešana ir saistāma ar tālāko tiesu sistēmas virsmērķi “optimizēt un efektīvizēt tiesu sistēmu”: tiesneša palīga institūta spēcīgāšana kā viens no būtiskiem priekšnosacījumiem tālākas tiesnešu skaita noteikšanas metodoloģijas reformas veikšanai Latvijā.

36. Likumā “Par tiesu varu” ir atjaunojama tiesneša palīga kvalifikācijas prasība - augstākā izglītība tiesību zinātnēs un ir attiecināms jurista profesijas standarts.
37. Veicami grozījumi Ministru kabineta 26.04.2022. noteikumos Nr. 262 “Valsts un pašvaldību institūciju amatu katalogs, amatu klasifikācijas un amatu apraksta izstrādāšanas kārtība”, būtiski koriģējot tiesas darbinieku amata pienākumu aprakstu un paaugstinot atalgojuma līmeni.
38. Ir ieviešams pārejas periods tiesneša palīga amata institūta pilnveidošanai atbilstoši mērķim, ka tiesneša palīgs Latvijā ir darbinieks, kas ieguvis augstāko juridisko izglītību. Paredzot pārejas noteikumus konkrētu termiņu, ieviešams visā Latvijā vienots standarts.
39. Ir izstrādājams jauns tiesneša palīga amata apraksts, pamatojoties uz tiesu sistēmas vajadzībām un sistēmiski salāgojot kompetenču līmeni ar citu juridisko profesiju palīga amatam. Darba grupas piedāvājums tiesneša palīga amata pienākumu aprakstam:

Darbs ar tiesu lietām:

- piedalās lietas sagatavošanā izskatīšanai un tās izskatīšanas nodrošināšanā, tajā skaitā:
- novērtē tiesā saņemtās prasības, pieteikuma vai sūdzības atbilstību likumā noteiktajām prasībām un attiecīgi sagatavo atbilstoša lēmuma projektu.
- pēc tiesneša norādījuma sagatavo nolēmumu projektus steidzami izskatāmos jautājumos (par prasības nodrošināšanu, par pagaidu noregulējumu, par administratīvā akta darbības apturēšanu, u.c.).
- sagatavo citu procesuālo lēmumu projektus.
- veic izpēti un analizē uz lietu attiecināmo tiesisko regulējumu, kā arī nacionālo tiesu un starptautisko tiesu judikatūru.
- ja nepieciešams tiesneša darba vajadzībām, sagatavo lietā būtisko faktu un apstākļu, uz lietu attiecināmā regulējuma un judikatūras tēžu kopsavilkumu.
- sniedz viedokli tiesnesim par lietā būtiskiem jautājumiem.
- piedalās diskusijās ar tiesnesi par tiesību normu piemērošanas jautājumiem.
- analizē augstākas instances tiesā izskatīto nolēmumu rezultātus.
- iesniedz tiesnesim piezīmes par tiesas sēdes gaitu, ja pēc tiesneša norādījuma ir uzdots klausīties tiesas procesu;
- sagatavo sprieduma aprakstošās daļas projektu un atbilstoši tiesneša norādījumiem izstrādā sprieduma motīvu daļas projektu;
- rūpējas par nolēmuma kvalitātes nodrošināšanu (pārliecinās, ka ievērota pareizrakstība un noformējuma prasības; ka nolēmumā .izmantotās atsauces ir korektas; ka nolēmuma projekts atbilst lietas faktiskajiem apstākļiem un spēkā esošajam regulējumam, u.c.).
- sagatavo citu dokumentu projektus saistība ar tiesneša tiesvedībā esošām lietām (vēstuli, atbilžu, pieprasījumu, u.c.);
- reģistrē datus Tiesu informatīvajā sistēmā (TIS) atbilstoši amata kompetencei.

Darbs ar tiesu informācijas sistēmām un apmeklētājiem:

- darba pienākumu pildīšanai nepieciešamības gadījumā izmantot TIS, Iedzīvotāju un ārvalstnieku reģistra datu bāzi, Lursoft datu bāzi;
- sniedz lietu dalībniekiem nepieciešamo informatīvo atbalstu sakarā ar tiesneša tiesvedībā esošajām lietām.

Citi pienākumi:

- veikt citus amata aprakstā neminētus, bet ar amata kompetenci saistītus darba uzdevumus.

40. Ir reformējama tiesneša palīgu ikgadējās novērtēšanas sistēma, liekot uzsvāru uz juridisko kvalifikāciju un tās uzturēšanu atbilstoši amata aprakstam,⁸ konkretizējot un būtiski palielinot profesionālo kompetenču īpatsvaru kopējā novērtējumā, piemēram:

⁸ Piemēram, citu juridisko profesiju amata palīgu darbībā novērtēšanu veic atsevišķas komisijas. Skatīt: Latvijas Republikas Advokatūras likuma 103. pantā noteikto par Zvērinātu advokātu palīgu profesionālās sagatavošanas, darbības uzraudzības un eksāmenu komisijas izveidi. Latvijas Zvērinātu notāru padomes izveidota eksāmenu komisija zvērināta

- izpratne par normatīvo aktu pielietojumu;
- argumentācijas kvalitāte;
- dažādu tiesību avotu izmantošana (judikatūra, tiesību doktrīna u.c.);
- izstrādāto dokumentu kvalitāte (argumentācija, noformējums);
- latviešu valodas gramatika un stils.

41. Lai stimulētu tiesneša palīgus turpināt karjeru tiesu sistēmā un kļūt par tiesnešiem, rosināms veikt grozījumus likumā “Par tiesu varu”, rajona (pilsētas) tiesas tiesneša amata kandidātiem samazinot nepieciešamo termiņu darba pieredzei tiesas priekšsēdētāja palīga vai tiesneša palīga amatā no pieciem uz trīs gadiem (52. pants).

Pielikumā:

1. Informatīvais pielikums ar komentāriem uz 13 lp;
2. Darba grupai iesniegtais Tiesu administrācijas sagatavotais Starpziņojums par tiesu atbalsta personālu uz 3 lp;
3. Darba grupai iesniegtā Tiesu administrācijas sagatavotā Starpziņojuma pielikums (pdf, statistika) uz 6 lp.

notāra palīga amata pretendenta zināšanu pārbaudei (Notariāta likuma 148.¹ pants). Latvijas Zvērinātu tiesu izpildītāju padomes izveidota eksaminācijas komisija attiecībā zvērināta tiesu izpildītāja palīga kandidātu zināšanu pārbaudei (Tiesu izpildītāju likuma 111.¹ pants).